

PŘEDMLUVA.

Tato stručná kniha nemůže býtí historií husitské revoluce, ani sociologickou studií v pravém slova smyslu. V tom případě bylo by třeba ji založiti na daleko rozsáhlejším materiálu pramenném i sociologickém. Je to studie podnětná, jež chce na některých zjevech husitské revoluce ukázati, že husitství musí býtí zkoumáno s rozsáhlejší vědeckou výzbrojí než se děje dosud. Dosavadní dějepisci řídí se heslem: Ad fontes! Studujte prameny! Z nich poznáte, jak věci se zběhly. Z nich jediné poznáte ducha doby! Je to postup velmi jednostranný. Husitské hnutí je dějinný proces, mající všechny atributy revoluce sociální. Je-li tomu tak, nemůže býtí studováno jako něco v dějinách jedinečného. Je to pouze jedna z mnohých revolucí, majících mnoho společného. Společná je celková křivka vývoje, jež se zvedá do výše, aby po vybití revolučního fluida klesla. Dnes husitské bouře nelze vylíčiti jen z pramenů, nýbrž je k tomu třeba znalosti psychologie revoluce. Ta především nám umožní rozuměti současným pramenům, zejména, jde-li o spisovatele doby, která z nauk společenských a z teorie revolučního procesu nic neznala. Naši dějepisci však dosud nepočínají si o mnoho lépe než současní kronikáři doby husitské. Mluví o vzniku husitské revoluce, aniž by pokládali za nutné vyložiti, co dnes víme o vznikání revolucí. Nevyloží čtenáři ani, co je revoluce vůbec a čím se liší od klidného procesu evolučního. Vykládají o revolučním blouznění a nechávají úplně stranou důležitý fakt, že se prudká horečka vyskytuje ve všech skutečných sociálních revolucích, jejichž je hlavním znakem. Vykládají o násilnostech revoluce a nezastavují se nad otázkou, kterak to, že teror se vyskytá u všech revolucí.

Zůstávají na naivně kárném stanovisku současných odpůrců revoluce, škodolibě konstatujících, že revolucionáři namnoze dělali to, co protivníkům vytýkali.

Pětisté výročí bitvy u Lipan, v níž se utkaly dvě české strany, dalo vhodnou příležitost upozorniti, jak se zanedbává na husitském hnutí skutečnost, že každá velká revoluce je zároveň občanskou válkou, bojem třídních nebo zájmových skupin. To je fakt exaktně odpozorovaný. Není tedy možno vykládati spor, rozřešený pěstmi u Lipan, za boj rozumných, odpovědnosti si vědomých živlů umírněných a šílených živlů anarchistických. Tak věc líčiti, znamená neviděti základní fakta obsažená v současných pramenech. Neviděti především třídní rozdělení skupin, jež u Lipan spolu zápasí. Každá sociální revoluce, byť byla přerušena hlomozem násilí, je velký duševní proces, vzbuzený zápalem pro vznešený ideál. Charakteristickým rysem revoluce je vzplanutí masové, promikající do nejšířších vrstev a vykonávající na tyto vrstvy vliv. Dívám-li se s tohoto stanoviska na husitskou revoluci, nemohu ji prohlásiti za neštěstí národa, nýbrž musím velmi opatrně rozeznávati skutečná aktiva a pasiva revoluce. Není to žádný kult revoluce, nýbrž jedině možný vědecký postup, opravdu vážící a oceňující fakta, založený na poznatku, že revoluční události (a historické události vůbec) jsou „erst nach Vollendung der Entwicklung verständlich“ (Ernst Troeltsch). Nemohu tedy husitskou revoluci posuzovati podle nářků a žalob současníků na konci revoluce, využívajících všech nesnáží, do kterých se radikální revolucionáři s velikými plány dostali, nýbrž musím revoluci hodnotiti v souvislosti s dalším vývojem, to jest tím, čím revoluce k tomuto vývoji přispěla. Tím vynikne její velikost i tragika prvních bojovníků zasvěcených smrti, aby na jejich místo mohla nastoupiti nekonečná legie, jak se praví v jednom anonymním husitském letáku. Některé otázky, kterak chápati husitskou revoluci, podrobněji jsem vyloužil ve spiscích „Nový názor na husitství“ (1928) a „Dějiny a přítomnost“ (1931). Obě vyšly v knihovně Svazu národního osvobození.

Autor.

I.

HODNOTÍCÍ MĚŘÍTKA HUSITSTVÍ.

Od doby, kdy duchem moderního demokratismu obrozený český národ začal vědecky posuzovat svou minulost, byl téměř jednotný v hodnocení doby husitské. Pokládal ji za nejvýznamnější období svých dějin. Klasickým výrazem tohoto názoru je výklad Františka Palackého v dvanácté knize „Dějiny národa českého“, věnované vypsání válek husitských. Tyto „povšechné úvahy o válkách husitských“ velký dějepisec zahajuje obrazem nesmírně chmurným. Třeba citovati jeho celou charakteristiku husitské bouře, aby bylo patrné, že Palacký byl si vědom všech jejích stinných stránek. Píše: „Ocitáme se náhle v době, kdy pod heslem náboženství a víry rozhostily se nešlechtnosti a hříchy, kdy utuchla mezi lidmi láska, probuzeny náruživosti a vzteky, zaplašen pokoj a pořádek, spácháno hrůz a ohavností bez počtu, vyvolány boje a války neslýchané, povražděno lidu na statisíce, zbořeny hrady, vyvrácena města, popáleny vesnice, popleněny celé krajiny a obráceny v pustiny. Fanatismus náboženský protřhal všechny společenské svazky, vyvrátil starodávné základy státu, zničil utěšené květy nauk a krásoumy, zdivočil myslí a zmařil blahobyť obyvatelstva na dlouhý čas. Kdo pojme a obsáhne myslí, kdo popíše všechny zločiny a neřesti, všechny pychy a ukrutnosti, všecka utrpení, bolesti a křiky, pláče a úpění, v palácích a chatrčích té doby? A kdo měl by to srdce, kochati se ve zjevech takových a přáti sobě obnovení jejich?“

V slovníku českého jazyka těžko najíti ještě výrazy pro hoře, špatnost a krutost, jež by nebyly obsaženy v tomto obraze. A přece ušlechtilý, hrubé násilí zavrhuující, svou povahou zcela

nerevoluční Palacký nedal se temnými rysy husitských bouří mysliti. Po nakreslení drsného rubu husitských válek Palacký ukázal jejich světlou líc. Podal hned výklad, „jak se z toho množství zlého zrodilo mnoho dobrého.“ Když byl vysvětlil, že revoluční násilnosti zaviněny byly tím, že českému národu, vzepřevšimu se církevním řádům své doby, hrozila úplná záhuba, Palacký ukázal, jaké *ovoce* potomstvu přinesla husitská doba a doba náboženské reformace vůbec. I ten výklad třeba uvést v plném znění, abychom mohli v dalších kapitolách srovnati, zda a pokud se podařilo pozdějším badatelům Palackého výklad opravit.

„Zrušeno jest svůdné a nebezpečné domnění o bezprostředním náměstnictví na zemi, a bezvýminečná někdy autorita lidská podřídila se zákonům vyšším a věčným. Či mní-li kdo, že stalo se jen náhodou a mělo by lehce váženo býti, že za naší doby, ku př. hierarchie Římská již nesazuje více panovníkův světských podle libosti s trůnův jejich, že nerozpisuje válek krvavých pod znamením svatého kříže, že nedává páliťi kacířův, neprodává odpustkův, nesvatokupčí veřejně a nedopouští se i jiných nepříslušností, jichžto výčet více nevhodným byl by, nežli nesnadným? Pročež i počátky reformace v Čechách, jakkoli v podrobnosti často žalostné, *měly v úhrnu a vesměs mnoho blahodárného do sebe, a co článku podstatného v řetězu pokroku a vzdělanosti světové nesluší jich ani ztracovati, ani podceňovati . . .*¹⁾ Národ český byl povolán dokonati dílo, kteréž počalo bylo hranicemi v Konstancii (Kostnici) zapalovanými, a dokázati přede tváří světa, že nebyl to pouhý blud a klam, proč utrpěli byli učitelé jeho; měl zasaditi se o to, že pravda křesťanská neprýští a neuzpůsobuje se z ustanovení ani sebe vzácnější moci světské, ani sebe skvělejšího shromáždění církevního, ale z rozumného pojímání písma svatého, co slova božího, an člověk má přirozené právo, dáti se vésti rozumem a svědomím svým i ve věcech náboženství a víry. Bylo mu tedy probořiti středověké úzké ohrady jistoty a přesvědčení, jakkoli spasitelné byly aneb býti se zdály; pomáhal otevřítí duchu lidskému nekoneč-

¹⁾ Podtrhl J. S.

nou dráhu pokroku, a osobiti jemu s větší svobodou také vyšší důstojenství. Nauce o náměstnictví božím na zemi a plynoucí z ní neobmezené autoritě pozemské zasazena úmluvami Chebskými (r. 1432) první smrtelná rána, když oekumenický sbor křesťanský sám musel konečně uznati a uznal mimo sebe a nad sebou soudce svrchovaného; slovu božím, jak tomu chtěli husité, získáno tím skutečné vítězství. A jakkoli kormutlivý jest pohled na děsné moře spáchaných nepravostí a nešlechtností, na slepé to zuření, boření a vraždění obapolné ve válkách: planet nad žalostným obrazem tím vždy ještě jakási záře, jakýsi příděch útěchy, plynoucí z úvahy čehosi povýšeného nade všední aspoň hříchy a hrůzy lidské: neprovozovat tu hry své mrzké, podle sobectví, ano jednalo se o ušlechtilé potřeby ducha, o statky myslné (duchovní), ne hmotné, a šlo, aspoň husitům, jen o svobodu, která všude jest právem přirozeným, nikoli pak o nějaké panování, ježto bývá obyčejně jen usurpací. Náčelníci husitští a vůdcové v boji nebažili ani po bohatství a slávě, ani po moci a vládě: byli vždy a všude hotovi, obětovati nejen jmění, ale i životy své za idey, za svatou věc svého svědomí a národnosti své.“

Takto formulovaný dějinný význam husitství český národ v XIX. stol. přijal valnou většinou za svůj. Palackého hodnocení Husa a husitství ozývalo se — pravda, nezřídka příliš zjednodušené — na každé přednášce o Husovi a jeho době. Byly ovšem v národě také hlasy odlišné, jež dobu husitskou pokládaly za zlo a neštěstí pro národ. Byly to především hlasy představitelů církve římské a šlechtického feudalismu, dvou přežitků, které utrpěly pohromu vývojem, k němuž husitská revoluce přispěla podstatně. Nelze se diviti, že příslušníci těchto kruhů soudí o husitství odmítavě. Ale právě nepříznivé hodnocení husitství z této strany bylo ostatnímu národu neposledním důkazem, že chápe dějinný význam husitství zcela správně. Jestliže se tu a tam objevil pokus hodnotit dobu husitskou nepříznivě, nevzbudil pozornosti. Na zvrácení Palackého názoru na husitství hledělo se jako na pokus o věc nemožnou. V tom přesvědčení byli jsme utvrzováni také nepřátelským úsudkem německých historiků o husit-

ství. U nich až příliš bylo jasno, že jejich odmítavé stanovisko je diktováno hledisky úzce nacionálními.

Teprve době naší samostatnosti byla vyhrazena podívaná na pracný a s velkou dovedností vedený útok na husitskou filosofii Palackého. Tuto revisi podnikl profesor *Josef Pekař* v čtyřsvazkovém díle „*Žižka a jeho doba*“. Přední český historik, mající za sebou řadu vynikajících prací, přinášejících vždy nové postřehy, pokusil se v celé řadě bodů proti hodnocení Palackého postaviti mínění opačné. Popřel význam husitství v dějinách myšlenkového vývoje. Zamítl souvislost husitství s následující reformací náboženskou v XVI. století. Prohlásil husitství za hnutí středověké, za dějinnou událost, která odumírání středověku spíše prodloužila než uspišila. Také jiné kladné stránky husitství Pekař popřel. Sugestivně psané dílo našlo hned přívržence. Byl to především profesor československých dějin na universitě Komenského, *Václav Chaloupecký*, jenž hned po vydání prvního svazku „*Žižky*“ způsobem kategorickým a bezvýhradným prohlásil, že Pekař Palackého názor na husitství úplně vyvrátil a usvědčil jako mylný. Chaloupecký dokonce prohlásil, že Pekař svou prací o Žižkovi změnil českou národní filosofii, jak byla před sedmdesáti lety formulována Palackým a popularisována Masarykem. Prohlásil dokonce, že prof. Pekař „velkoryse, rozvážlivě a šťastně formuluje, co se po léta rodilo a připravovalo badáním o husitské revoluci.“ To, co prof. Pekař říkal rezervovaně, Chaloupecký prohlásil bezvýhradně. Podle Chaloupeckého kniha Pekařova ukazuje, že „nejen *husitství*, nýbrž i *táborství* jsou hnutím čistě středověkým, že mají zcela málo jen společného s reformací a že o tábořském demokratismu nebo snad i socialismu v moderním slova smyslu nemůže býti vůbec řeči. *Lipany* nejsou tragedií, nýbrž *očistným řezem*, kterým se zbavuje národ ošklivé hlízy násilně radikálního a nekulturního táborství. Bylo-li tudíž popularisátorem Palackého evangelické filosofie dějin, presidentem Masarykem, při jeho návratu do vlasti řečeno okřídlené: *Tábor, toť náš program*, odpovídá na to nová kniha Pekařova svým rozhodným a korigujícím: ne.“

Horlivý žák a vyznavač Pekařův nekritickým a ukvapeným

referátem prokázal dílu svého učitele ne právě dobrou službu. Chtěje ukázati na přednosti Pekařova díla, bezděčně sám odkryl nejen jeho metodické slabiny, nýbrž také vliv Pekařova ducha a nálady doby přítomné na posuzování české minulosti. Odhalila to zejména Chaloupeckého antithesa pojmů: revolučnost a státnost. Podle Chaloupeckého kult husitské revoluce kvetl, pokud jsme byli v období revolučním. Jakmile jsme však dosáhli samostatnosti, nepotřebujeme pěstovati revolučnost, nýbrž státnost. Chaloupecký napsal doslovně: „A to nelze skutečně zavřít oči před faktem, že náš poměr k národní minulosti se za celé decenium naší národní samostatnosti podstatně *změnil*. U vůdčích duchů, u průkopníků nové myšlenky, tato změna dostavila se ovšem mnohem dříve než u konservativních širších vrstev, nerci-li u mas. Bylo-li až do převratu nejmilejším a nejdvědnějším thematem naší historie a filosofie národních dějin *revoluce a revolučnost* (potřebovali jsme „vítěznou moc revoluce“ a proto hledali a nalézali jsme ji i v dějinách), od doby naší samostatnosti na její místo nastupuje *stát a státnost*. A v důsledku toho dochází pak i k pohasnutí glorioly revoluce, zejména když tato svatozář byla dokonce nepravá a falešná.“²⁾

Máme tu co dělat s řadou velikých omylů. Nepravdou je Chaloupeckého tvrzení, že se během prvního desetiletí naší samostatnosti změnil názor na husitství, t. j. na hodnocení husitské doby. Badáním byly opraveny jednotlivosti, ale hodnocení významu husitské revoluce, vytčení jeho místa v dějinách světových, otřeseno nebylo. To mohl profesor Václav Novotný, odpovídaje nepřímě Pekařovi a Chaloupeckému, se vším důrazem konstatovati.³⁾ Omylem je Chaloupeckého kladení pojmu revolučnost proti pojmu státnost. Revolučnost a státnost nejsou pojmy protikladné. Těmi vždy byla revoluce (revoluční akce) a reakce. Lépe řečeno, jsou to názvy pro periody dějinné, jež se mají k sobě jako mimořádné vzepětí lidských sil a po něm následují úměrně velká vyčerpání. Po každé revoluci se dostavuje

²⁾ Sborník Bratislava II, str. 292.

³⁾ V. Novotný, Tradice svatováclavská, Knihovna Svazu národního osvobození č. 50, str. 54.

únava z překotného tempa, také nechuť ze zklamání z nových, revolucí získaných vymožeností, od nichž se čekalo příliš mnoho. Po revoluci přichází konjunktura konservatismu, jež užívá k své podpoře populárních hesel (uklidnění, stabilisace, ohled na existenci státu atd.). Je to doba konservativních publicistů a historiků. Klasickým příkladem jsou publicisté a novináři „svaté aliance“, píšící před sto lety. Ničili „aureolu“ veliké francouzské revoluce. Psali nezřídka velmi duchapně (Chateaubriand), uplatnili leckterý správný postřeh, přinesli i hodnoty trvalé pro dějepisné vědy (na př. německý konservativní historik Savigny), ale konec konců se ukázalo, že tyto konservativní „úvahy o revoluci“ byly skvělá sofistika, nesprávné kladení thesů a jednostranné manévrování daty. Soud o francouzské revoluci, jak to ukázal další stoletý vývoj, zhodnotil francouzskou revoluci zcela jinak. Její konservativní odpůrci sami dostali se do historie nikoli jako myslitelé, kteří našli správnější měřítko pro hodnocení francouzské revoluce, ale jako ideologové doby reakční, doby „svaté aliance“ a Metternichova boje proti „neklidu“.

V době reakčního odlivu zvedající se konservatismus nespojuje se jen útoky na revoluci právě minulou. Obrací se také proti revolucím starším. Poučný příklad toho máme v historiografii francouzské z doby po Pařížské komuně roku 1871. Tenkrát napsal veliké a velmi odmítavé dílo o francouzské revoluci z konce 18. století Hippolyt Taine, *Les origines de la France contemporaine*.⁴⁾ Mistrným perem, stále se dovolávaje současných pramenů, nakreslil otřásající obraz událostí, na které Francouzové si uvykli hledět jako na největší epochu dějin národních a světových. Ukázal ošklivost revoluce v celé nahotě, nevýslovné strádání lidí, násilnosti do nebe volající a nikdy nepomstěné. Radikální Jakobíny vyličil jako tupé domýšlivce, jejichž nečisté ruce všechno chtěly reformovati, ač v nevědomých mozcích seděla jen ztřeštěná šílenost a zločinnost inteligentské spodiny. Kniha Tainova byla pravým orfelem nad velikou revolucí. Neminulo však ani čtvrt století a prudký Tainův útok na Jakobíny byl usvědčen z mnoha chyb a vážných nedopatření.

⁴⁾ Český překlad v Sokolově Levné osvětové knihovně.

Byl to především Alfons Aulard, profesor dějin francouzské revoluce na universitě pařížské, jenž odhalil povážlivé slabiny Tainovy práce. Ukázal, kterak Taine sháněl doklady pro předem hotové schema. Dříve než začal vydávati své dílo, Taine přeložil r. 1872 anglický pamflet na francouzskou revoluci z roku 1797, při čemž ani tu nedovedl se zdržeti, aby překlad libovolnými zkratkami tendenčně neupravil. Takovým způsobem vedl si i při velkém díle „Počátky současné Francie“. Aulard na velké řadě příkladů ukázal, jak Taine dával při výběru pramenů přednost dokumentům s revolucí nesympatisujících, po případě, jak z dokumentů vytrhával fráze, které hověly jeho tendenci. Taine v svém díle zdůrazňoval, že je to „katalog faktů“, t. j. dílo čistě dokumentární. Ujišťoval, že jeho tvrzení jsou založena na datech kriticky ověřených. Aulard však dokázal, že právě „dokumentace“ je nejslabší stránkou díla Tainova. Taine nepřesně citoval, mnohé sbírky dokumentů, jichž se dovolává, užil povrchně nebo vůbec neměl v rukou. Taine ujišťoval, že své dílo píše jako historik objektivní, tak nestranně, jako by líčil revoluci v starověkých Athénách nebo ve středověké Florencii. Ve skutečnosti jeho dílo je psáno pod silným dojmem událostí současných nebo nedávných. Aulard ovšem nepokládá Taina za vědomého falsátora minulosti, nýbrž vidí v něm oběť protirevoluční a reakční nálady doby. Byl to umělec, skvělý literární „pyrotechnik“, jenž chtěl revoluci objektivně chápati a vykládati, ale nedovedl se na vytčeném stanovisku udržeti.⁵⁾

U nás Pekařova kniha „Žižka a jeho doba“ je po mnohé stránce analogií francouzské práce Tainovy. S Tainem prof. Pekař má společný rys skvělého, podmaňujícího slohu, velkého umění předkládati svou práci jako plod střízlivé, jen za „pravdou“ i proti proudu jdoucí kritiky. Jestliže dovedl strhnouti úplně pro své hledisko řadu vědců (Chaloupeckého, Arne Nováka, Fr. Hrubého), tím svůdněji působí Pekařův postup na laické čtenáře, naprosto netušící, jak za přesvědčivými výklady „odborně vzdělaného soudce“ skrývají se povážlivé poklesky proti historické metodě, zaviněné — jako u Hippolyta Taine —

⁵⁾ A. Aulard, Taine, historien de la révolution française, 1907.

prudkou a netajenou nechutí k předmětu. První z těchto Pekařových historických ilusí je autorovo ujišťování, že jeho soudy jsou založeny na konfrontaci současných svědectví. Důvěra čtenářova je tu získávána předpokladem, že soud o historických událostech musí vyvěrati ze svědectví současníků. Jde tu o mylný předpoklad, že dnešní naše hodnocení je výhradně založeno na přesném zjištění, „jak se věc sběhla“, po případě na soudech účastníků. Ve skutečnosti hodnocení události je silně určováno dalším dějinným vývojem a hodnotícími ideami té, které doby. Pokud se prvého týče, je nespornou zkušeností, že současníci podávají zprávy o událostech, ale nechápou a nemohou plně postihnouti pravý jejich dosah. Nejsou si ho vědomi ani vlastní hrdinové události. Vynálezce tisku Gutenberg, objevitel Ameriky Kolumbus, vzdorující církevnímu koncilu Hus, nikdo z nich nebyl si vědom následku svého činu pro historický vývoj. Domnívati se tedy, že dobu husitskou lze hodnotiti na základě toho, co o husitech psali současníci, znamená zaměňovati věci velmi rozdílné. Současníci mohou zjišťovati vnější fakta. Jak však působila na další vývoj národa, po případě lidstva, lépe může posouditi generace pozdější.

Profesor Pekař v úvodu k prvnímu dílu svého „Žižky“ vykládá, jak František Palacký byl přiveden k své koncepci doby husitské. Před sto lety, kdy Palacký psal, romantismus, nacionalismus a liberalismus se spojily, aby zidealisovaly a vlastním představám a cílům přiblížily podobu daleké minulosti, která měla státi se poněkud i vzorem a programem přítomnosti. Čím více však osvojovala si toto pojetí široká veřejnost, tím více věda, jež již ve velkém díle Tomkově odmítla se s ním ztotožniti, naplňovala se pochybnostmi o jeho ceně, ač ke kritické revisi jeho na dostatečně širokém základě vskutku nedošlo. (Str. XI.)

To je právě názor, který svedl již po vydání prvního svazku „Žižky“ profesora Chaloupeckého k shora citovanému prohlášení, že prof. Pekař vyvrátil husitskou filosofii Palackého. Vpravdě však jde tu o změnění mnoha věcí. Jako každé dílo, i Palackého „Dějiny národa českého“ jsou plodem své doby. Romantismus, nacionalismus a liberalismus nesporně se uplatnily

ve výkladu Palackého (vždyť na př. věřil v Rukopisy královédvorský a zelenohorský), ale je nepravda, že Palacký zidealisoval dobu husitskou. Uvedl jsem hned v čele této kapitoly Palackého povšechný obraz doby husitské. Lze o něm říci, že je to idealisování husitské doby?

Že nejde tu o vědeckější poznání doby husitské, nýbrž o hodnocení jiným měřítkem, napadnouti musí i laika, vidí-li, že všichni lidé pokrokového tábora (na př. Palacký, Denis) husitskou revoluci vysoko cenili, zatím co konservativci (Tomek, Pekař) vyslovovali se o významu husitství rezervovaně nebo odmítavě. Pozorného čtenáře musí nezbytně tato myšlenka napadnouti, vidí-li také, že v hodnocení husitské revoluce značně se liší dějepisci němečtí a čeští. Obyčejně příslušníci těchto dvou národů vzájemně se obviňují z vědecké neobjektivnosti. Ve skutečnosti hlavní kořen různého hodnocení tkví v různých měřítkách. Je jasno, že německý historik nemůže ceniti vyhnání Němců z českých měst v době husitské, jak to činí dějepisec český. Počiná si právě tak, jako tvrdý stoupenec římské církve. Také tento nemůže vysoko ceniti husitskou revoluci, vedla-li k odtržení českého národa od církve římské a vůbec k zeslabení její moci. Z uvedených případů i nehistorik snadno pochopí, jak čtenář je uváděn v omyl, tvrdí-li někdo, že význam doby husitské lze určití svědectvím současných pramenů. Ty tuto otázku samy o sobě nerozhodnou, nýbrž vždy bude záležeti na tak zvané hodnotící myšlence. Čech a Němec nikdy se neshodnou při hodnocení husitské revoluce. Máme však případy, že německý historik (na př. Friedrich Bezold) cení husitské války výše než leckterý badatel český. Jak je to možné? Právě tím, že vedle nacionálního měřítká na husitskou dobu má též měřítko jiné, na př. cení především ideu pokroku. Krom toho Bezold byl protestant.

Současné prameny pomáhají nikoli řádně hodnotiti dobu, nýbrž zjistiti, jak události se zběhly. Pokus však o rekonstrukci obrazu doby naráží na velké obtíže. Dějepisci se obyčejně vymlouvají na nedostatek pramenů. Ve skutečnosti daleko větší překážka tkví v tom, že člověk dob pozdějších nedovede se vmyslití v ducha doby, nedovede si představití, že činnost dří-

vější epochy byla dílem jiných mravních norem a společenských hledisk. V té věci plnou pravdu má prof. Pekař, tvrdí-li, že třeba znáti současné prameny, neb jen z nich možno poznati „ducha doby“. Tato znalost doby zabrání mnohým anachronismům, t. j. promítání do minulosti myšlenek a ideálů, jichž v té době nebylo. Osudnou chybou však díla Pekařova jest, že vyhýbaje se malým anachronismům, nedovedl se zbaviti nemožných představ při pojmech základních, jako je na př. představa národa, náboženství, demokratismu, sedláka atd. v době husitské. Při veškeré znalosti doby nevyvaroval se, aby do těchto pojmů nevkládal mnoho představ moderních. Následek toho byl, že jeho základní these, které proti koncepci Palackého postavil, jsou nezřídka i po stránce věcné mylné. Týká se to myšlenkového, národního a sociálního významu, tedy vlastně všech hlavních stránek, o nichž se při výkladu husitství jedná. O nich třeba při historickém ocenění Lipan mluvit především.

II.

ODUMÍRÁNÍ STŘEDOVĚKU.

Základem názoru Františka Palackého, že doba husitská je vrcholem našich dějin, je přesvědčení, že národ český svým odbojem proti Římu přispěl nemálo k rozvoji svobody lidského ducha, z níž vyprýštil další rozvoj lidské kultury. Palacký viděl v husitství počátek náboženské reformace, jež zlomila světovládnou moc církve. V tom viděl nutný předpoklad pro pád feudalismu a vznik demokratických řádů doby dnešní. Francouz Arnošt Denis tuto hlavní hodnotící myšlenku Palackého vyjádřil lapidárními slovy: vysílený středověk zpěchoval se skonati, on (národ český) mu zasadil smrtelnou ránu. On postavil právo svědomí naproti autoritě, on první provolal pokřik svobody, ježž věkové od té doby podávají jeden druhému¹⁾ Tímto pojetím pokusil se prof. Pekař otrásti. Podle něho husitská revoluce není událostí, jež odumírání středověku urychlila. Naopak, třeba prý klásti otázku, zda husitství spíše středověk neprodloužilo. Není to odklon od církve, nýbrž zvýšené úsilí o prohloubení církevně-náboženských ideálů. Hus nemá nic společného s Luthe-rem, husitství nesouvisí s německou náboženskou reformací. Jednou dokonce prof. Pekař napsal, že Hus byl nadkatolíkem. V doslovu k svému dílu — v čtvrtém svazku „Žižky“ — napsal: vývojově husitství neznamena pokrok k svobodnějšímu myšlení novověku, nýbrž právě naopak návrat do středověku a to návrat v hlavních svých duchovních představitelích (jako byli Jakoubek, a Chelčický) naplněný cele mnišsky asketickým názorem na svět . . .

1) Denis, Čechy po Bílé hoře, II, Vančurův úvod, str. XXI.

Tvrdí-li Pekař pravý opak toho, co Palacký, předem lze předpokládati, že příčina rozporu netkví v tom, že by historické prameny poučily Pekaře o něčem jiném než Palackého. Dnes máme více pramenů k dějinám husitství, ale ty, co od dob Palackého přibyly, nejsou rázu takového, aby bylo možno z nich učiniti opačný závěr než učinil Palacký. Kořen neshody a řeknu hned — příčina Pekařova omylu — tkví vedle rozdílného hodnotícího měřítko v různém chápání pojmu „středověk“.

Co rozumí historie slovem středověk? Snad život podle svatého písma a snahu žít životem asketickým, jak to evangelium žádá? Nikoli. To byl jen ideál hrstky středověkých snilků. Historik při slově středověk má na mysli *politicko-společenský systém*, který vytvořil zvláštní alianci církve římské s mocí světskou. Náboženství křesťanské nepřišlo k evropským národům jako pouhá záměna pohanského názoru na božstvo a jeho příkazy. Křesťanství, plod římské kultury, přišlo především jako nový kulturní a státoporný prvek. Přinášelo zejména kmenovým náčelníkům nebyvalou moc. Křesťanští kněží v raném středověku jsou nejschopnějším prvkem administrativním. Církve svým vzdělaným živlem byla hlavní oporou středověkého státu. Svým učením o životě posmrtném, slibem nebe a hrozbou pekla — dovedla světským panovníkům a ovšem i sobě získat u prostého lidu autoritu nikdy nevidanou. Že pod pojmem středověk Palacký rozuměl především politicko-sociální poměry, vyložil v svém díle jasně a na svou dobu, kdy v Rakousku byl ještě příliš mocný spolek oltáře a trůnu, odvážně. Tak směle, jako žádný z historiků po něm. V úvodu kapitoly o počátcích husitství mluví Palacký o „anthropomorfické představě o bohu co nějakém mocnáři nebeském, který na způsob pozemských sedí na trůnu na nebesích, otočen jsa kůry andělskými a hojných svatých a světic dvořanstvem. Bůh takový dle okolností i hněvá i smilovává se, dává se přimlouvami svých milých oblomiti a věsti ve svých rozhodnutích . . . V okolnostech takových neuznáváno ani šetřeno práva osobního přesvědčení: kdo dle svého rozumu dával věcem výklady jiné a zastával je urputně, odsuzo-

ván býval co bludař a kacír. Zásada pouhé autority panovala na-prosto veškerému světu křesťanskému.“²⁾

Když pak papežství dokonale církev zcentralisovalo, nabylo ohromné moci, zasahující do všech zemí, kam proniklo římské křesťanství. Zatím co světské rámě křesťanského světa — císař římsko-německý — byl fakticky obmezen na Německo a část Italie — duchovní rámě — papež, vládne jižní, střední, západní a severní Evropě. Je to t. zv. universalismus církve římské, jenž v raném středověku velmi mnoho vykonal pro rozšíření kultury, ale na konec se přežil. Jednotliví národové pokročili a římská církev se svou dogmatickou ztrnulostí stávala se zvolna překážkou a překážkou pokroku. Odumíráním středověku tedy rozumíme *rozklad církevního universalismu a vymykání se z duchovního poručnictví římské církve*. Druhým znamením odumírání je rozklad zřízení feudálního. Ohlašuje se různými příznaky, počínajíc stoletím čtrnáctým. Jestliže rozmach středověkého panství římských papežů je charakterisován pokorením se císaře Jindřicha IV. papeži Řehoři VII. (před hradem Cannosou 1077), úpadek moci papežské a vymanění se moci světské z jejich vlivů ohlašuje směle sáhnutí francouzského krále na papeže (zatčení papeže Bonifáce VIII. v Anagni 1305). Během XIV. stol. papežská moc utrpěla několik bolestných ran (pobyt v Avignoně, vystoupení Jana Wyclifa v Anglii), ale žádná z nich nebyla tak citelná jako v XV. st. vítězná revoluce husitská, obračející na útěk vojsko posílané papežem a církevním sněmem. Palacký měl na mysli především toto otřesení církevní autority, když mluvil o mnohém dobrém, co husitská revoluce lidstvu přinesla. Husitská revoluce byla odbojem proti autoritě římské. Na tom nic nezmění fakt, že se husité chtěli pokládati za pravé syny církve a že se na konec s římskou církví za nepatrné a pochybné ústupky (kompaktáta) smířili. Pokrok nesoucí události je vítězný odboj proti církvi římské, jež na konec musila se před nepatrným národem skloniti a začíti s ním vyjednávat, přičemž soudcem mělo býti „Svaté písmo“.

Někdo však namítne: Není snad apelování husitských lidí

²⁾ Palacký, Dějiny III, s. 11.

V.

ROZBOR POČÁTKŮ REVOLUCE.

Každá revoluce sociální — a sociálním hnutím jsou též revoluce náboženské — bojuje na dvě fronty. Je to vždy válka občanská, zápas mezi dvěma nebo více stranami v národě. Ježto sociální hnutí má vždy tendence mezinárodní, je to také zápas s nepřítelem zahraničním. Začíná zpravidla obranou revolučních novot před nepřítelem a mění se v útok na cizinu, aby nová pravda se dostala také jiným národům. Obě fronty se vzájemně proplétají, ježto domácí nepřítel revoluce hledá pomoci za hranicemi. Tento ráz má ovšem i revoluce husitská. Byla však složitější než kterákoli z revolucí, jež znají dějiny. Vedle stránky *náboženské* je tu moment *politický, sociální* (v užším smyslu) a *národní*. Není to jen občanská válka mezi dvěma náboženskými stranami v národě, po případě boj mezi nesmiřitelnou a mírnou frakcí kališníků. Je to též zápas různých politických a sociálních programů. V celku vzato, husitské hnutí je revolucí českých měst. Uvnitř jejich hradeb se odehrává revoluce národnostní proti Němcům a revoluce sociální proti patriciátu. V zemi města vedou boj o politickou moc (za revoluce strhla na sebe rozhodující vliv). Na bedrech měst také leží největší díl boje proti nepříteli zahraničnímu. Byl to nesmírný výkon, který lze vysvětliti jen tím, že městský živel měl na čas vydatné pomocníky ve zmíněných již spojencích: šlechtě a lidu selském. Je to zjev, který můžeme pozorovati na každé revoluci, jež měla úspěch. Hlavní nositel revoluce vítězí tím, že se k němu připojí část třídy, svým sociálním postavením i smýšlením patřící k vrstvě, proti níž

vlastně revoluce směřuje. V našem případě je to šlechta (zejména nižší) a tehdejší inteligence (representovaná hlavně universitou). Druhým spojencem je třída společensky níže stojící, které revoluce neškodí, ale nemůže ještě mnoho prospěti. Je to venkovský lid, na počátku revoluce přímo se bratřící s živlem městským, především ovšem s jeho nižší vrstvou. Tato složka je velmi důležitá, ježto revoluci propůjčuje sílu fyzickou. Jen ti revolucionáři zvítězili, jimž se podařilo získati na svou stranu široké vrstvy lidové ve městech a na venkově, prostý dav, jenž se snadno dává strhnouti a nejobětovněji nasazuje život v bojích za ideu, ze které sám získává málo nebo nic. Na každé revoluci lze zjistiti, že se dříve a snáze dávají v pohyb široké vrstvy lidové, ježto více ovládá je cit, také ovšem proto, že nemají co ztratit. Známa slova Marx-Engelsova Komunistického manifestu platila o každém živlu, jenž se za revoluce první dává v boj na život a na smrt. — Průběhem vítězné revoluce dochází k rozrůzňovacímu procesu. — Od nositelů revoluce odpadají spojenci shora, když čím dále tím více vychází najevo, že revoluce se obrací proti jejich stavu. Odpadá však také „spojenec zdola“, široké vrstvy lidové, když se ukazuje, že revoluční třída sleduje své cíle a nemíní dáti se ohrožovati programem vrstvy ještě níže stojící. Konečný výsledek je ten, že bývalí spojenci revoluce shora přidají se k táboru odpůrců, kam vlastně svým sociálním a politickým postavením patří, zatím co sociálně níže stojící masa, nositelé revoluce zklamaná, stává se lhostejnou. Neodvratný následek toho je — pád vlastního revolučního živlu a vítězství reakce, odloudivší část „mírných“ revolucionářů některými ústupky. To je průběh velké francouzské revoluce, ale také revoluce husitské.

Jaká byla situace na počátku husitské revoluce, za první křížové výpravy roku 1420? V čele odboje stojí Praha, přesněji řečeno, její český, většinou řemeslnický a dělnický živel. S ní jde několik měst jiných. Největší pomoc poskytuje nedávno založený Tábor, osazený obyvatelstvem venkovským, selským. Teprve po odrazení nepřátelského útoku vydatněji vystupuje utrakvistická šlechta. Ale už v té době odpadá od kalicha část pánů,

rychle vycitlivších, že se rozvíjí hnutí, kde nejde a nepůjde jen o náboženství. Charakteristické je tehdejší odpadnutí od husitství nejmocnějšího českého magnáta, Oldřicha z Rožmberka. V době však největších úspěchů většina šlechty je na straně revoluce.

Jak však vypadají obě národní skupiny za občanské války na sklonku revoluce, jež se utkaly u Lipan? Vidíme, že u Lipan nedělí národ náboženství, jak to bylo na počátku revoluce. Na jedné straně jsou katolíci i podobojí, ale téměř vesměs aristokraté. Pokud je tam živel městský, je zastoupen hlavně Starým městem pražským, reprezentujícím vždy jakousi aristokracii mezi českými městy. Kdo je na straně protivné? Města: Tábor, Písek, Prachatice, Vodňany, Sušice, Klatovy, Domažlice, Žatec, Louny, Slaný, Beroun, Litoměřice, Český Brod, Kouřim, Kolín, Kutná Hora, Čáslav, Nymburk, Mýto, Hradec Králové, Jaroměř, Dvůr Králové, Trutnov. Tedy s malými výjimkami všechna česká města. Ze stavu šlechtického je tu jen několik lidí: Jan Roháč z Dubé, Jan z Bergova, Jan Kolda ze Žampachu, Sezima z Kunštátu. Jsou to lidé, kteří více než šlechtici cítí se válečníky.

Máme-li dobře chápati toto seskupení, je třeba si uvědomiti, že nevyrostlo teprve na sklonku revoluce, před bitvou lipanskou. Sledujeme-li pozorně všechny peripetie vnitřní husitské revoluce, vidíme, že se náběhy k tomu objevují již bezprostředně po výbuchu revoluce. Lze říci, že se celou revolucí táhne jako bílá nit snaha po tomto seskupení. Krystalisovalo se po celou dobu revoluce.

Nejde tu zřejmě o třídění na nábožensky umírněné a nesmiřitelné, ale uplatňuje se tu boj dvou různých sociálních skupin. Praha je několikrát na skoku učiniti, co na konec provedla před bitvou u Lipan. Ta věc je důležitá při analýze lipanské fronty. Není možno vystačiti s tvrzením, že tu šlo o stranu nábožensky umírněnou a nesmiřitelnou, o stranu toužící po řádu a stranu anarchickou atd. O tom všem však níže.

Kde však je v době lipanské bitvy mocný „spojenec zdola“ — selský lid? Je tam, kde široké vrstvy bývají na konci všech

revolucí. Nemá už zájem o boj, zejména když je jisto, že zahraniční nepřítel nové víře nemůže už ublížiti. To třeba zdůrazniti, ježto se velmi často mluví o Lipanech jako o porážce stavu selského nebo dokonce selské demokracie. Je pravda, že Tábor vyrostl hlavně z revolučního selského lidu, ale během desetiletí stává se skutečným středověkým městem, majícím k selskému venkovu též poměr jako města jiná. (Uvidíme na jiném místě, že historik, znající ráz měst XV. století, neměl by býti tím překvapen, tím méně to Táborům vytýkati.) Je nesporno, že polní vojska tábořská vyrostla z bývalých sedláků, ale v době lipanské bitvy dávno nejsou to již sedláci. Je známo, že v prvních letech revoluce venkovský lid se horečně hýbal, bral účast na revoluci. V době však, kdy Jednota panská se měří s Jednotou městskou u Lipan, revoluční fluidum z venkova dávno vprchalo. To však jak uvidíme, nezmenšuje tragiku poražené strany a naprosto nevyvrací thesi, že u Lipan opravdu podlehla demokracie.

Zabočili jsme tím předčasně k výkladu o konci revoluce, ale stručný výklad struktury revolučních a protirevolučních sil před zápasem přispívá k objasnění otázky, proč husitská revoluce dosáhla tak velkých a rychlých úspěchů proti odpůrcům vnitřním čili ve válce občanské. Povšechná odpověď nemůže se příliš lišiti od vysvětlení, které dal Lenin o úspěchu bolševické revoluce v Rusku. Čím si vysvětliti, že komunistická strana triumfovala v Rusku, v zemi technicky a kulturně málo pokročilé? Proč však selhal pokus komunistů o podobný převrat v Německu, ač podmínky, které pro proletářskou revoluci předpokládal Marx, byly tam daleko příhodnější? Lenin ukázal na „slabý článek“ ruské společnosti, na bezmocnost statkářů a buržoasie v Rusku, když se podařilo továrnímu dělnictvu získati na svou stranu široké vrstvy selské a když bolševikům silně pomohla revolučně naladěná část inteligence.

Něco podobného vidíme též na počátku husitské revoluce. Stav duchovní a Němci, proti nimž se revoluce obrátila především, jsou tím „slabým článkem“, nad kterým triumfoval český živel ve městech, mocně podepřený šlechtou, zejména však lidem venkovským.

XI.

VÝVODY.

Dotkli jsme se řady otázek husitského hnutí. Cílem bylo především na nich ukázati jednostrannost studia husitské revoluce. Zdůraznili jsme, že není možno líčiti husitství *bez souvislosti s povšechným vývojem evropského lidstva* na konci věku středního. Je to doba, která se vyproštuje z poručnictví universální církve římské. To dobře postihl František Palacký. Vědecké zkoumání od těchto dob poznalo důkladněji, jak k těmto proticírkevním tendencím došlo. Vrhlo světlo na hospodářské poměry doby a ukázalo, jaký vliv hospodářské změny měly na tehdejší vývoj společnosti. Vezmeme-li zřetel na tyto poznatky, husitské hnutí se nám objeví jako organická část politického a sociálního vývoje, jež lidstvo v té době prodělává. Potom nebude možno mluvíti o husitské revoluci jako náhodě, závislé na chybách jednotlivců. Tím méně bude možno mluvíti o ní jako o události čistě středověké, jež vývoji spíše uškodila než prospěla.

Další postulát, jemuž dnešní dějepisec měl by vyhověti, je přiznání, že husitské hnutí bylo opravdu *sociální revolucí*, se všemi jevy a následky, jež každá sociální revoluce přináší. Naše dějepisectví se dosud ostýchá i samotného slova „husitská revoluce“. Poučná byla by zde statistika, kolikrát v naší historiografii se užilo toho slova v titulu husitských studií. Nejde o název, nýbrž o metodologické závazky, které na sebe historik bere, uzná-li, že má co dělat se skutečným revolučním aktem. Naši dějepisci nejčastěji mluví o „husitských válkách“. Je to zřejmý přežitek z doby, kdy dějepis byl především vypsáním válek. Ale tento

přežitek nezůstal jen ve jménu, nýbrž i ve způsobu, jakým se „husitské války“ vykládají. Přizná-li však historik, že jde o velkou sociální revoluci, musí vyvoditi z toho důsledky pro metodický postup svého badání. Revoluce je společenský proces, násilné řešení krise nejrůznějšího rázu. Ať v popředí stojí hesla náboženská, politická nebo hospodářská, na všech revolucích pozorujeme mnoho podobného. Společný je tu na př. prvek násilí. Všude dochází k dělení revolucionářů na křídlo mírné a radikální. Všude se objevuje revoluční maximalismus, vyzvedající hesla, na něž se při počátcích revoluce nepomýšlelo. Ve všech revolucích se setkáváme s terorem. Společným rysem revolucí je poměrná krátkodobost, společně mají i to, že se na počátku daří radikálům, aby nakonec podlehli umírněným nebo protivníkům revoluce. Jestliže se to vše pozoruje na všech revolucích, není možno, aby se husitské hnutí vykládalo bez zřetele na tuto skutečnost. Není možno, aby dějepisec se spoléhal jen na zprávy, jež mu o průběhu revoluce dají současníci. Znalost těchto svědectví ovšem je nezbytnou podmínkou, ale jejich kritickému rozboru velmi poslouží znalost, jak současníci soudili o jiných revolucích za situace podobné. Srovnávací studium revolucí ukazuje, jak různé strany za revoluce různým způsobem události chápou, jaké argumenty tito svědci uvádějí pro sebe. V první době mají výhodu vítězící revolucionáři. Časem se poměr obrací. Veliký program, který si revoluce vytkla, nelze úplně splniti. Výsledky úspěchů revolucionářů jsou menší než se očekávalo. Za to jsou velmi brzo cítiti současná pasiva revoluce. Revoluce je válka, za níž život a majetek obyvatelstva se ocitá v nebezpečnosti. Dostavuje se rozvrat hospodářský, zatím co skutečné výsledky revoluce, většinou rázu ideálního, není viděti. Jsou to aktiva, jež teprve během další doby narůstají. Ve výhodě tedy jsou současní obviňovatelé revoluce. Dějepisec, zakládající svou práci na současných pramenech, musí nezbytně to vzíti v úvahu. Nemůže revoluci posuzovati jen podle množství vypálených klášterů nebo panských sídel, ale musí vzíti v úvahu, zda z toho mnoha zlého nezrodilo se časem mnoho dobrého, jak to právě učinil Palacký. Dějepisec, vida, jak při každé revoluci

dochází k ničení nesporných kulturních hodnot, nesmí se spokojit jen žalobami a vzdycháním nad těmito škodami revoluce. Právě to, že se tento zjev vždy za revoluce objevuje, musí dějepisce varovati, aby se neukvapoval se svým ortelem.

Při zkoumání revoluce třeba dále mít na paměti, že jde o *zápas malé síly novotářů proti ohromným silám tradice*. Ten poměr se málo mění, podaří-li se představitelům revoluce strhnouti na svou stranu většinu obyvatelstva. To jim usnadňuje útok na staré řády a staré autority. Povalí je poměrně snadno, ale obtíže nastávají, když je třeba staré řády nahradit novými. Zde se ukazuje, jak je těžko starou společnost rázem převést do nových forem. Starý názor na společnost a staré zvyklosti při správě společnosti jsou tak vzity, že pronikají do tábora revolučního. Hus byl od církve římské upálen jako kacíř. Za husitské revoluce část jeho stoupců upalovala své protivníky jako kacíře třeba jen proto, že sloužili mši v ornátu. Historik však nemůže se spokojit pouze škodolibým konstatováním: Hle, kam vede revoluce. Hle, jak za revoluce se vše obrátilo v opak! Tomu právě brání zkušenost, získaná pozorováním všech revolucí, přímo vybízející, aby se tyto zjevy, pravidelně se opakující, především vysvětlily.

Srovnávací studium revolucí také ukazuje, kde tkví význam a cena bolestného, na ztráty bohatého procesu. Jsou to především výsledky ideální, jež nelze zaznamenati na papír v člancích míru, na kterých se po boji shodují zápasící strany. Každá revoluce, strhnuvší k akci davy lidu novou ideou, je pronikavé kvášení duševní. Význam však revoluce nelze měřit jen hodnotou myšlenky, pro kterou zahořely masy, ani stupněm, do jakého se podařilo program uskutečnit. Důležitý je sám fakt, že národ *revoluci prodělal*. Jestliže tuto stránku revoluce mám na paměti, nemohu klásti čtenáři vážně otázku: Stálo za to dělati revoluci za pouhé povolení přijímání pod obojí? Vždyť ovocem revoluce není jen tato liturgická novota. Není možno dělati dohad, že výsledky, jež byly získány roku 1436, mohly být docíleny již roku 1420. Vždyť nejde o čtyři artikule, ale o vliv revolučního procesu na národ. Odpůrci revoluce nejsou tak zcela nevnímaví k dnešním

následkům revolučního procesu, chtějí-li ukázati na její stinné stránky. Ukazují, jak revoluce působí na zdivočení mysli, na zhrubnutí mravů. Že na duši lidu působí hrubý zápas, postřehnou. Že však nějaký dobrý vliv na duševní rozvoj národa mělo vzplanutí pro lepší a opravdovější život, přehlížejí.

Chápu-li však, že revoluce je zápas národa za ideu, nemohu neviděti aktiva, která z něho pro národ plynou, i když forma zápasu zůstává daleko za velikostí idey. Už vzrůst sebevědomí jednotlivce, účastnického se revoluční akce, má svou cenu. Vždyť probuzený zájem o věci veřejné je předpokladem rozvoje demokracie.

Zde je třeba se zmínit o přetřásané otázce husitského, popřípadě tábořského demokracie.

Jak výše bylo uvedeno (str. 10), prof. Chaloupecký navázal na výklady Pekařovy, popřel oprávněnost Masarykovy věty: „Tábor je náš program“. Tvrdí, že Tábor nebyl demokratický, že o demokracii v dnešním smyslu na Táboře mluvit nelze. Zde však naši dějepisci, vydávající se za strážce moderního historického poznání, usuzují zcela nehistoricky. Chápou demokracii jako konkrétní, hotový program. Ale demokracie je pojem normativní, slovo, jež naznačuje, co by mělo být, jaká by měla být správa lidu. Nelze tedy proti demokracii v tábořství uváděti námitky takového druhu: „Tábor nebyl demokratický, poněvadž uznával rozdělení společnosti na stavy (šlechtický, měšťský, selský)“. „Tábor nebyl demokratický, ježto toto revoluční město brzo drželo sedláky v poddanství a vymáhalo na nich platy jako každá jiná vrchnost“. Tím způsobem bylo by možno také dokázat, že ve středověku neexistovalo křesťanství, jež je také především pojmem normativním, naznačujícím, jak by lidé měli žít. Nebudeme tedy hledati tábořský demokracie jen v naivních, v každém věku se vracejících náboženských k sociální rovnosti, ale ve zjevech, jež *zachovaly trvalou stopu v dalším vývoji*, t. j. měly nesporný podíl na vzniku těch demokratických zřízení, po případě na vzrůstu dodnes ještě *neuskutečněných* demokratických ideálů.

Také naše doba není nic než doba pokusů o demokracii. Co

bychom však řekli tomu, kdo by tvrdil, že dnes není u nás demokratismu, poněvadž přiznáváme nutnost policie, byrokratických úřadů? Toho druhu je námitka, že Tábor nebyl demokratický, poněvadž Táboři uznávali rozdělení tehdejší společnosti na stavy. Zde nesmí historik zapomenouti čtenáři sdělit, že v XV. století ta věc byla nezbytná. V té době rozdělení na stavy má účel především správní. Je to stavovské zřízení. Na všech stavech leží těžké povinnosti. Teprve v novověku, kdy vyrůstá administrativa byrokratická, zvláštní orgány vojenské, policejní, soudní, finanční atd., placené státem, šlechta se stává stavem opravdu privilegovaným, majícím mnohé výhody a žádné téměř povinnosti. V XV. století však šlechta má řadu funkcí. Má na starosti především obranu země a bezpečnost obyvatelstva na svém panství. Je tedy především stavem vojenským. Tím si vysvětlujeme snahu všech středověkých povstalců — získati za vůdce lidi ze stavu šlechtického. To nám též objasňuje, proč žádný hejtman tábořský nebyl ze stavu selského, ač tábořské vojsko převážně se skládalo ze sedláků.

Demokratismus, neuznávající feudální dělení společnosti, mohl se objeviti jako vážný požadavek teprve v době, kdy funkce aristokracie převzaly orgány jiné. V době husitské nebylo to možné. Mohly se objeviti a objevily se náběhy k zavedení „rovnosti“, jak to bývá za každé sociální revoluce. Za husitské revoluce, žádající návrat k církvi původní, byly takovéto pokusy zvláště možné. Ale vyvraceti thesi o tábořském demokratismu poukazem, že uznával feudální zřízení doby, není argument historický.

Jestě nemístnější je námitka, že Tábor měl také své vesnice, že sám vládl poddaným sedlákům. Jestliže ve výše zmíněném případě se nevyložila nezbytná existence šlechty ve středověku, v tomto druhém případě se úplně mlčí o tom, jaký ráz mělo tehdejší město. Kdežto dnes, v době silně rozvitého hospodářského života, města jsou zásobována potravinami a surovinami z končin nejbližších a mají pro svůj život k dispozici státní pomůcky (na př. železnice), město z konce středověku musí se stále ještě starati samo o sebe. Musilo míti své vesnice, po pří-

padě museli je míti jednotliví měšťané. Tehdejší město musilo býti po stránce zásobovací zabezpečeno vlastní půdou, vlastními zemědělci. Musilo míti své poddané. Chtíti, aby město z konce středověku nemělo vesnických osad, je právě tolik, jako si mysliti dnešní města bez železnic. Obrátme se však přímo k otázce, co z husitství přímo přispělo k vývoji demokratismu. Byl to především vlastní jeho program, formulovaný ve známých čtyřech artikulech. Demokratický je už náboženský požadavek přijímání pod obojí.

Při hádání mezi husity a papeženci na Malé straně (1420) jednání se nejvíce rozbíjelo o požadavek kalicha. Také při pozdějších pokusech o smír byla to nejtěžší překážka smíru. Kde hledati vysvětlení? Snad v tom, že požadavek přijímání pod obojí byl projevem prohloubeného náboženského citu? Kdyby tomu tak bylo, církev římská, výborně ovládající psychologii náboženství, sotva kladla by překážky novotě, která novotou nebyla. Mohla svou ústupnost odůvodniti právě poukazem, že v církvi kdysi přijímání pod obojí bylo zjevem běžným a že nepovoluje nic nového. Kořen odporu církve římské tkví právě v tom, co ve středověku vedlo k omezení věřících na přijímání pod jednou. Přijímání pod obojí bylo v církvi římské vyhrazeno pouze stavu kněžskému. Stalo se předním znakem a velkým privilegiem kněžského stavu, zvyšujícím jeho posvátnost a tím i vliv na laiky. Posilovalo panství církve. Požadavek přijímání pod obojí je v jádře útokem na toto panství. Chce odstraniti jednu z přehrad, které dělí stav duchovní od světského.

Jiným demokratickým prvkem v husitství je účast *nejširších vrstev na bojích revolučních*. Byla to jedna z předních zásluh Husových. Víme, jak vyzýval lid a přiznával mu právo, aby se účastnil boje proti světskému panství církve. Odtud zájem lidu se rozšířil i na jiné obory. Po té stránce hnutí husitské smí se srovnávati s dnešním hnutím socialistickým. Jako socialismus v XIX. st. vnesl pohyb do dělnické třídy, tak husitství pohnulo způsobem době přiměřeným širokými, ba nejširšími vrstvami. Do té doby český venkovan kráčí životem, uzavřen do svých místních, hrubých zájmů. Husitství jej probouzí k aktivnímu životu.

Není to jen poučování, jak má žít, nýbrž výzva, aby se účastnil na akci pro zlepšení státu a společnosti. Je tím přímo proměněn v jiného člověka. Ať už během revoluce tato akce brala na sebe i výstřední formu, nelze docenit ohromný vliv, jaký mělo husitské hnutí na národní výchovu. Není třeba myslit na rychle se šířící znalost čtení a různých znalostí, na nichž obyčejně měříme pokrok kultury.

Pochopení významu revoluce po té stránce hodně pomáhá sledování duševní lázně, kterou jiní národové prodělali za svých revolucí. *Není aspoň známa opravdová sociální revoluce, aby v ní národ zakrněl.* Naopak, ať byla sebe bouřlivější, sebe bolestnější a krutější, národ jako celek z ní vyšel posílen, duševně i morálně pokročilejší. Platí to také o revoluci husitské. Tvrdí-li se, že za revoluce národní energie se podlamuje, je to omyl. Zaměňuje se dočasná únava s trvalou změnou duševní.

Tento omyl najdeme i v Bezoldově knize „K dějinám husitství“. Bezold tvrdí, že válkami husitskými lid selský utrpěl. Ochromily jeho sílu proti budoucímu uhnětení.¹⁾ Ale již výše bylo vyloženo, že při tomto výkladu uplatňuje se představa, měřící sedlákův blahobyt jeho osobní svobodou, aniž se přihlíží k faktické možnosti svobody. Tvrdit, že sedlák před válkami husitskými byl na tom lépe než po válkách husitských, je nedorozumění. Není pochyby, že husitská revoluce, jako každá sociální revoluce, přinesla nesmírné bědy sedlákům. Víme, jak výstižně to charakterisoval Palacký.

Ale tvrzení, že národ z husitské revoluce vyšel mravně podlomen a připraven pro nevolnictví, jak tvrdí Bezold a nejnověji Peckař, připomíná tutéž chybu, jakou činí ti, kdo tvrdí, že současná bolševická revoluce zkazí ruský národ. Byť by ruská revoluce sebe více degenerovala a přerodila se na čas v čirý despotismus (ruské prostředí to stále ještě umožňuje), nelze takový závěr učinit. Už dnes lze pozorovati, že široké masy lidové jsou duševně nersrovnale dále než byly za carismu.

Tak tomu bylo i za válek husitských. Aktivní účast, kterou lid bral na revoluci, byla velkou školou ducha, jež zanechala trvalé

¹⁾ Bezold, K dějinám husitství, str. 67.

stopy, i když po revoluční bouři sedlák stává se zase jen živlem poddaným, z aktivní účasti ve veřejném životě na dlouhá století vyřazeným. Tato vyspělost nejlépe se ukázala v době pobělohorské pohromy, když národ byl většinou zbaven své vyšší vrstvy, šlechty a měšťanstva, tvořícího mozek národa. Po takové pohromě jiný národ byl by jistě zahynul. Nestalo-li se to, je to nesporně následek duševní probuzenosti nižších vrstev, datující se od husitské revoluce.

Nejde tu o pouhý dohad, všimne-li si historik jiných revolucí. Nikde nenajde, že revoluce způsobila trvalé ponížení a sražení národní kultury na nižší stupeň, nýbrž jen dočasný hospodářský pokles i mravní zhrubnutí, zaviněné vždy válkou. Ale tato dočasná pasiva revoluce rychle mizejí. Husitská revoluce byla hrozná válka. Národ trpěl od cizích vojsk, trpěl také od stálých bojů občanských. Tyto boje se vedly způsobem obvyklým v té době, ač ne krutěji než jinde. Obyvatelstvo mnoho vytrpělo, ale tyto ztráty byly dočasné, většinou hmotné. Fakt však, že všechny vrstvy národa účastnily se aktivně na revoluci, že všechny planuly pro ideu reformy, byť by čím dále tím více se obmezovala na povolení změny v náboženském úkonu, měl za následek duševní rozvlnění, které nemohlo zůstat bez trvalých blahodárných následků na vývoj národa. Roku 1814 ve Francii byla nastolena opět monarchie rodu bourbonského. Byla to snad jediná změna v tom, že král Ludvík XVIII. musil vládnouti ústavně, kdežto král Ludvík XVI. před revolucí vládl absolutně? To byl ten nejmenší rozdíl. Daleko větší rozdíl tkví v tom, že Ludvík XVIII. vládne zcela jinému národu než byl francouzský lid před revolucí. Byl to národ s novou energií a nesmírně probuzeným zájmem o věci veřejné. Nebyli to poddaní, ale občané státu. Revoluce husitská ovšem nemohla odstraniti poddanství, ale způsobila, že nastala velká změna ve vzájemném poměru stavů. Nebyl tak barbarský jako v době předrevoluční.

Pozorné studium doby předhusitské a pohusitské (nezařízené metodickými predsudky, jako je shora zmíněné měření blahobytu sedláka osobní svobodou, moderně chápanou) ukázalo by, jak národ jako celek získal, jak pokročilo jeho národní

vědomí. Výše bylo již řečeno, že král a vládnoucí třídy z hospodářských důvodů nerozpakovali se vypuditi česky mluvící obyvatelstvo a nahraditi je německým. Dějepisci promítajíce do dávné minulosti existenci moderního národního vědomí, nevěděli si s tímto trapným zjevem jiné rady, než že jej přičtli „odnárodnění“ vyšších vrstev, po případě i dynastie. Hospodářská převaha Němců a snaha německého měšťanstva zasahovati do politiky vyvolala zášť proti nim, ale tu nemůžeme pokládati za příznak vzrůstu národního vědomí. To vzrostlo teprve, když všechny vrstvy sblížila velká idea revoluční. Jestliže se tvrdívá, že národ osudově byl husitskou revolucí roztržen na dva náboženské tábory, je to nesporná pravda, ale k tomu nutno připojiti, že současně za revoluce odehrává se *proces prohloubení národního uvědomění*.

Rychlý vývoj českého selského stavu v XIX. století není následkem vnitřního nadání, ale především jeho minulosti. Není to dohad libovolný, nýbrž potvrzený známým faktem — že selský živel v Evropě je nesrovnale čilejší tam, kde se odehrály velké sociální revoluce. Hybnější a duševně vyvinutější jsou národové, kteří prošli výhni bouřlivé revoluce, jež v jádře není než velkou bouří duševní. Toto duševní zocelení českého národa revoluční bouří pokládám za větší hradbu proti nebezpečí germanisace než faktické národnostní změny, jež se udály za husitských válek. Za husitské revoluce naše města, především Praha, byla zbavena živlu německého. Byl to nedocenitelný zisk, víme-li, jak mohutně města působila na své okolí. Bylo sice vysloveno mínění, že by i bez husitské revoluce města se počestila, ale tato domněnka je velmi nepravděpodobná. Aspoň tam, kde německý živel byl tak hustě usazen jako v Čechách, k takovému procesu nedošlo. Ve Slezsku, v Pomořanech, v Prusích, v zemích východoalpských obyvatelstvo germanisaci podlehlo. Dohad, že by během času se města v Čechách počestila, je založen na některé zkušenosti z doby novější. Při tom se však zapomíná na rozdíl mezi městy s cechovními řády, které pronikání a uplatnění cizího živlu nesmírně stěžovaly, a městem moderním, dávajícím volnost příchodu i hospodářskému podnikání. Ale i za takových

poměrů byli jsme v nové době svědky, jak se český živel těžce vzdmáhal v městech, jež od válek husitských zůstávala německá (Budějovice, Brno, Olomouc a j.). Zcela už nelogická je námitka, že husitství usnadnilo germanisaci, ježto čeští evangelíci v XVI. století navázali horlivé styky s německými protestanty. Zde jistě bylo by nastalo nesrovnale větší nebezpečství, kdyby města v Čechách byla bývala zůstala německá. Není právě historické filosofovati o tom, co by se stalo, kdyby u nás nebylo husitské revoluce. Známe-li však, jak rychle pokračovala germanisace slovanského Slezska v XIV. a XV. století, nutno vyznati: Byl svrchovaný čas, aby česká města byla zbavena živlu německého. Nebýti husitské bouře, měly by snad Čechy četnější umělecké památky ze středověku, ale byla by to země tak německá, jako jí je většina Slezska. Boj tedy na tři fronty nemohl skončiti vítězstvím. Zápas s církví byl oslaben tím, že vyšší třída revolucí ohrožená velmi brzo ve svém zápalu ochladla a snažila se najíti cestu k smíru s Římem i králem Zikmundem. Zápas s živlem německým úplně podlomil možnost mezinárodní propagandy husitství. Nebylo možno očekávati, že německý národ se přidá k husitům, byli-li jeho soukmenovci z českých měst vyhnáni. Revoluce ohrozila příliš mnohé zájmy, vzbudila příliš mnoho nepřátel. Ale při veškerých obtížích třeba přiznati, že konečné výsledky revoluce byly značné. Nesmíme ovšem jej měřiti články a podmínkami smíru Čechů s církví a králem Zikmundem.

Na první místo třeba klásti úspěchy ideové, zisk, který z husitské revoluce měl duchovní vývoj lidstva a národa. Fridrich Bezold v často citované knize „K dějinám husitství“ přirovnává husitskou revoluci k bouři, jež rozryla a zaplavila půdu, na níž byla vznikla a zanikla, zato však široko daleko vzduch vyčistila a osvěžila. Je to prý tragický osud mnoha národů, že vedou hrůzné boje na prospěch všeho lidstva, ale samy obětují veškeren květ a sílu svou. Je to hodnocení, které se srovnává s výkladem Palackého. Vidí význam husitství v jeho triumfu nad římským universalismem, v otřesení středověké církevní autority, v boji za svobodu. Není pochyby, že po té stránce husitská revoluce znamená epochu. Bylo to po prvé, co římská církev z obavy před

horšími následky zasadila si sama „ránu“ (tak to sám koncil nazval při jednání s českými zástupci) a dala se do vyjednávání tam, kde do té doby jen určovala a přikazovala. Při zahájení vyjednávání (v Chebu v květnu r. 1432) delegáti koncilu přijali českou podmínku, že soudcem mezi nimi bude písmo svaté (iudex egeranus). Byla to koncese světového významu, opravdu veliký krok v dějinách myšlenkového vývoje. Nikdy český národ nezasáhl do něho více, než v tomto případě. Jestliže však Bezold a mnozí jiní se domnívají, že husitská revoluce přinesla užitek lidstvu a českému národu nadělala škody, pokládám i tento soud za upřílišený, ovlivněný tragickým osudem, který stihl Čechy za posledního rozmachu protireformace, po Bílé hoře. To ovšem nelze pokládati za následek husitské bouře.

Revoluce zaujavší národ společnou ideou, kterou široké vrstvy bránily především, probudila a vytvořila národ. Jestliže naši dějepisci a literární dějepisci to nevidí, vinu tu má především ona anachronistická představa o národním uvědomení, předpokládaná ve všech dobách a ve všech vrstvách.

Revoluce vypukne pro poměrně skromný požadavek, k němuž dozrává doba. Během zápasu revoluční program se rozšíří na požadavky naprosto neuskutečnitelné. Nakonec, když revoluční požár uhasl, vnějším úspěchem revoluce zůstává to, co se žádalo na počátku. Tak tomu bylo i za revoluce husitské. Původně se žádalo, aby církev se vzdala světského panování. Řekli jsme výše, že za tímto požadavkem skrývá se tendence doby — omeziti ohromný světský majetek církve. I po té stránce vývoj husitské revoluce odpovídá schematu. *Sekularisace duchovního majetku byla provedena.* — Šlechta husitská (vedle ní ovšem i města) vyvlastňovala církevní majetek ve jménu revolučního hesla, šlechta katolická dala se odměňovati církevními statky za svou věrnost Římu. Fridrich Bezold v často citované knize „K dějinám husitství“ tvrdí, že z velkého husitského hnutí na konec získala šlechta. Máme-li na zřeteli hmotnou stránku, je to pravda. Ale tohoto fakta nelze užívat jako argumentu proti husitské revoluci. Hle, výsledky demokratické republiky! Šlechta zvětšila svá latifundia a mnoho sedláků, kteří dříve byli pod

měkkou vrchností duchovní, dostali se pod tvrdou ruku vrchnosti panské! Taková námitka proti husitské revoluci je opravdu nehistorická. Byla by oprávněna jen za dvou okolností. Kdyby se především dokázalo, že zvětšení šlechtických panství a vzrůst moci šlechtické, jež v jádře byla také vzrůstem povinnosti k poddaným, byly ojedinělým zjevem v Evropě. Ve skutečnosti vidíme, že stejný přibližně vývoj prodělává tenkrát celá Evropa, především Evropa střední. V Uhrách a Polsku na př. nebylo revoluce ani Lipan, ale poměry poddanské vyvíjely se tam obdobně. Kromě toho třeba připomenouti, že husitská revoluce neměla v programu obmezení světské moci feudální. Mířila proti křídlu theokratickému a dočasný útlak moci šlechtické se dostavil jako zjev druhotný, zeslabující a podlamující cíl původní. Také jen jako výstřelky objevily se nauky, že netřeba dávky platiti pánům atd. Za to otevřeně a důsledně v revolučním programu je požadavek obmezení světského panování kněží. Tento prvotní požadavek, od něhož revoluce vyšla, byl splněn. Majetek církve byl z velké části vyvlastněn, jak to žádal již Hus a jak to hlásají agitační tábořské manifesty.

Také velmi málo historickým je poukaz, že se mnozí sedláci z měkkého panství duchovní vrchnosti dostali pod tvrdou vrchnost světskou. Takový poukaz měl by jakousi cenu, kdyby bylo možno tvrditi, že v jiném směru se poměr poddaných k vrchnosti nezměnil. Ve skutečnosti srovnání, jak jedná vrchnost s poddanými před husitskou revolucí a po ní, ukazuje, že je tu značný rozdíl. Jak bylo výše řečeno, nesmíme sedláckovo postavení měřiti pojmem osobní svobody, jejíž hodnota se během času měnila. V starší době přiměřenějším měřítkem je bezpečnost sedláckovy osoby a jeho majetku. Po té stránce je mezi dobou předhusitskou a pohusitskou rozdíl velmi patrný. Jestliže Karel IV. musil napomínati šlechtu, aby barbarským způsobem netrestala poddané (na př. vypichováním očí), v době Jiříkově, třebaš neklidné, ne-najdeme nic podobného.

Namítá-li se proti tvrzení o pokrokových tendencích doby husitské, že po revoluci silně vzrostla moc šlechty, není to námitka věcná. Víme, že v té době skutečným pokrokem je osla-

bení církevní moci v jednotlivých státech. Ten úkol husitská revoluce provedla.

Hlavním nositelem revoluce byl živel městský. Také o něm se tvrdívá, že husitskou revolucí utrpěl. Tvrdí to především historikové němečtí, majíce na mysli vypuzení zámožného měšťanstva německého. Není opravdu o tom sporu, že města za revoluce hospodářsky mnohonásobně utrpěla. To je pravidelný následek revoluce. Ale i zde třeba rozeznávati dočasné poruchy od zisků trvalých. Je známo, že před válkou česká města politické role nehrála. Neměla zastoupení na sněmu. To si přisvojila během válek husitských. Okolnost, že ještě celých sto let toto právo jí bylo šlechtou upíráno, ukazuje, jak velký to byl krok v tehdejší společenské životě. Za revoluce byly okamžiky, kdy města, především Praha, byla rozhodujícím stavem v zemi. U Lipan tato moc byla stlačena a omezena ve prospěch šlechty, ale sebevědomí, které stav městský získal za revoluce, zůstalo jeho trvalým majetkem až do doby, kdy rostoucí moc panovníkova, mířící k vytvoření státu byrokratického, hodně je oklestila.

Husitská revoluce nebyla jen odbojem pro liturgické novoty ani pro nápravu církve. Jako v jiných revolucích nacházíme tu tak zvanou heterogenii cílů. Postavení národa českého bylo velmi nesnadné. Koncem středního věku tvoří již výspu v německém moři. Jeho vlastní sídla jsou prostoupena německým živlem, jehož vysoká kultura je pro českou národnost nesmírným nebezpečím. Za této situace vzniká revoluce, jež *zmnohonásobuje síly národa* tím, že budí k účasti ve veřejném životě všechny vrstvy. Tím se právě vysvětluje nejen současný úspěch revoluce, ale i další odolávání národa německému vlivu. Jestliže v dalších stoletích znovu silně germanisace pokročila, není možno tvrditi, že je to následek husitství. Mám za to, že závěr musí vyznít zcela opačně. Jestliže po těch výsledcích, kterých dosáhla v otázce národnostní husitská revoluce, přece německý živel se u nás značně zmohl, tím hůře bylo by to dopadlo — nebýti husitské revoluce. Ne proto jen, že zbavila města německého živlu, ale že dala národu na dlouhou dobu dokonalejší formu než měl německý národ. Odolávali jsme Němcům, poně-

vadž jsme byli národním uvědomením dále. Nezahynuli jsme, i když po Bílé hoře národ byl zbaven šlechty a většiny své městské inteligence.

František Palacký psal své dějiny nejen v době růstu nacionalismu a liberalismu, nýbrž v době vzniku aristokratické německé doktriny, jež chtěla dělití národy na historické a nehistorické. Za historické národy byli prohlášeni jedině ti, kdo přispěli nějakou hřívnou k celkovému vývoji lidstva. Z této kategorie pyšná německá filosofie vylučovala Slovany. Palacký výkladem husitské revoluce dokázal, že národ český byl národem historickým a že byla doba, kdy šel myšlenkově v čele Evropy. Učení ovšem o národech historických a nehistorických je prázdným a nevědeckým schematem, ale v době, kdy národ se hlásil nově k životu sláva válek husitských skýtala mu nesmírnou morální podporu. Skýtá mu ji podnes, zejména názorným poučením, že svou nevýhodu proti početní síle sousedů může vyrovnávati převahou duševní. Vždyť tajemství husitských úspěchů tkvělo konec konců v tom, že husité v boji proti nepříteli mohli mobilisovati jako uvědomělé bojovníky lid městský a selský, zatím co na straně nepřátelské tato lidová masa byla živlem pasivním, bez zájmu na věcech veřejných.

